

HOMOPHILIE

rob tielman

Rob Tielman is als wetenschappelijk hoofdmedewerker verbonden aan het Sociologisch Instituut te Utrecht. Hij promoveerde op "Homoseksualiteit in Nederland. Studie van een emancipatiebeweging" (Meppel, Amsterdam, 1982).

cultuur- en ontspanningscentrum

Het in 1946 opgerichte COC is in bepaalde opzichten de voortzetting van het vooroorlogse Nederlandsch Wetenschappelijk Humanitair Komitee van Schorer. (1) Het NWHK streefde evenals het COC in zijn eerste statutaire doelstelling naar "de bevordering van een op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd inzicht in het wezen der homophilie". Hetzelfde gold voor de tweede statutaire COC-doelstelling, "de bevordering van een rechtvaardige en humane beoordeling en behandeling van homofielen", waarbij de afschaffing van het discriminerende artikel 248 bis Wetboek van Strafrecht een belangrijk streefdoel was. "Per scientiam ad justitiam", door wetenschap naar recht streven, zoals de lijfspreuk van Schorer's voorbeeld Hirschfeld luidde.

Maar naast deze overeenkomsten waren er ook belangrijke verschillen tussen het vooroorlogse NWHK en het naoorlogse COC. Het NWHK was een tamelijk elitair clubje dat zich vooral op de heteroseksuele buitenwereld richtte, terwijl het COC meer een middelegroepen-karakter had en zich vooral op de 'homophile' achterban oriënteerde. Of, zoals de derde statutaire doelstelling luidde, "het verlenen van psychische, morele en juridische bijstand tegen de gevolgen van het heersende maatschappelijke vooroordeel en de bestaande strafwetgeving en het ijveren voor de afschaffing van strafrechtelijke uitzonderingsbepalingen". (2) Door het verenigingskarakter van het COC heeft de naoorlogse emancipatiebeweging meer invloed uitgeoefend op de homoseksuele subcultuur dan de vooroorlogse die zich daar zo veel mogelijk verre van hield. Toch wilde ook het COC niet te veel met alle kenmerken van de homoseksuele subcultuur vereenzelvigd worden, gezien zijn vierde statutaire doelstelling, de "bestrijding der homophile prostitutie", hetgeen in de praktijk overigens een dode letter is gebleven en vermoedelijk vooral diende om een oirbare indruk op wantrouwe autoriteiten te maken.

In plaats van de vierde statutaire doelstelling heeft het COC feitelijk een andere functie vervuld, namelijk een (her)definiëring van de homoseksuele identiteit. Homo's zijn niet langer zondige of zieke wellustelingen, maar keurige, 'normale', 'homophile' medemensen. Het COC vervulde een subculturele resocialisatiefunctie: mensen die heteroseksueel opgevoed waren, ondergingen een heropvoeding tot 'homofiel'. "In de omgang met gelijken in het COC verdwijnt doorgaans hun gevoel van minderwaardigheid (en) kan het lidmaatschap veel bijdragen tot vergroting van aanpassing en aanvaarding", zoals een nieuwe ledenbrochure het omschreef. (3)

"Herinnert gij nog de dagen, waarin ge U plotseeling duidelijk bewust werdt, dat ge anders waart dan de meerderheid uwer medemensen? Wellicht hebt ge uw aangeboren aanleg aanvaard, maar het was in elk geval een tijd van leed (...) en meenede ge, dat ge minderwaardig waart ten opzichte van uw medemensen. Waarde vrienden, ge zijt niet meer of beter dan zij, maar stellig ook niet minder of slechter! Al zijn uw liefdegevoelens an-

ders gericht dan die van de meerderheid, daarmee zijn zij niet moreel veroordeeld".(4)

"Als gevolg van hun bijzondere neiging gevoelen zij zich in hun leef- en werkmilieus onder een druk (...). Zij kunnen zich in hun dagelijkse omgeving nooit vrij uiten en leven er innerlijk geïsoleerd. (...) Een belangrijk doel van het C.O.C. is, de fnuikende invloeden van een bevooroordeelde maatschappij onschadelijk te maken, voor zijn leden de weg te openen, die leidt naar een erkenning van de werkelijke waarden van het leven in harmonie met hun bijzondere aanleg".(5)

aangeboren aanleg

Vanaf het begin van de Nederlandse homobeweging is de 'aangeboren aanleg' een belangrijk argument geweest in het streven naar gelijkberechtiging. Homoseksuelen zijn "mannen zoowel als vrouwen, die, buiten eigen schuld, ook buiten schuld hunner ouders, geboren zijn met een aanleg, die hun slechts seksuele beking laat gevoelen voor eigen geslachtsgenooten". (6) De benadrukking van de betekenis van wetenschappelijk onderzoek naar "het wezen der homophilie" kan dan ook tegen dat licht goed begrepen worden. Zodra wetenschappelijk bewezen was dat homoseksualiteit aangeboren was, zou niets de gelijkberechtiging meer in de weg staan. Het biologische element overheerste in het NWHK-denken over homoseksualiteit (7), en dit is ook in het beginnende COC het geval (8). De grote moeilijkheid met deze natuurwetenschappelijke benadering is echter dat wetenschap nooit een ethische rechtvaardiging kan opleveren. Hirschfeld's "per scientiam ad justitiam" is dan ook onjuist voorzover inzicht in het ontstaan van homoseksualiteit op zichzelf geen rechtvaardiging van homoseksueel gedrag is. Hooguit kan wetenschappelijk inzicht tot een meer onbevooroordeelde houding leiden, maar het is niet voldoende om het uitgangspunt van de gelijkwaardigheid te rechtvaardigen. Zo kan biologische feitenkennis met betrekking tot het ontstaan van homoseksualiteit zowel gebruikt worden door een beginnende emancipatiebeweging om haar zelfvertrouwen op te vijzelen, als door homovijanden om homoseksuelen te 'genezen'. De natuurwetenschappen vormen een instrument in de handen van mensen met buitenwetenschappelijke inzichten.

sociogenese van de vitale afkeer

Hetgeen hierboven over de natuurwetenschappelijke benadering van homoseksualiteit is gezegd, geldt in wezen ook voor de sociale wetenschappen. Het NWHK had moeite met de psycho-analytische benadering van homoseksualiteit, (9) omdat daardoor de mogelijkheid van psychiatrische 'genezing' in het vizier kwam. Maar diezelfde psycho-analytische benadering kon door het COC dankbaar aangehaald worden als het ging om een antwoord op de vraag waar de afkeer van homoseksualiteit vandaan kwam. (10) En zo zien we de kennelijke tweeslachtigheid in de COC-doelstelling omtrent "een op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd inzicht in het wezen der homophilie": zolang het in het emancipatiestreven te pas kwam werd wetenschappelijk

onderzoek toegejuicht (zelfs de rassentheorieën van Stomps (11)), als dit niet het geval was wilde men er liever niet van weten (12). In de loop van de jaren vijftig daalt de betekenis die door het COC aan de wetenschap wordt toegekend als rechtvaardigingsgrond, mede onder invloed van de weinig verhelderende discussies in het Studiecentrum voor Specieële Sexuologie. (13) Van de wetenschap treedt een verschuiving op naar levensbeschouwing.

zedelijk vergif

Achter de rechtsopvattingen van het NWHK en Schorer zijn de idealen van de Verlichting en de Franse Revolutie terug te vinden: vrijheid, gelijkheid en solidariteit. (14) Het natuurwetenschappelijk denken overheerst dan echter nog zo sterk, dat eerst de natuurlijkheid van homoseksualiteit vast moet staan wil de gelijkwaardigheid worden aanvaard. Als de wetenschappelijke zekerheden uitblijven of wegvallen, (15) worden levensbeschouwelijke houvasten belangrijker: "God heeft allen lief. Zonder uitzonderingen van wie ook, heeft Hij lief. (...) God dekt met Zijn alomvattende liefde onze onvolkomen liefde". (16) De pastorale benadering van homoseksuelen gaat overheersen. (17)

Maar de helpende zorg voor 'homofielen in nood' houdt niet altijd een aanvaarden op voet van gelijkheid in. Dezelfde god die wordt aangeroepen om homofielen te aanvaarden, wordt eveneens gebruikt om ze te blijven discrimineren. Hoezeer het COC dan ook de pastorale benadering op prijs stelt, zij wordt niet tot COC-beleid gemaakt. Het meest duidelijk wordt dit verwoord door hoofdbestuurder Rob Gras (Vriendschap, 1964, blz. 162-167). (18) homoseksuelen moeten zich bevrijden uit de dwingende moraal die zich op natuur of godsdienst baseert. Mensen zijn zelf vrij en verantwoordelijk met betrekking tot hun seksualiteit. Dit 'zedelijk vergif', zoals Gras' opvatting van kerkelijke zijde wordt genoemd, markeert de overgang naar een nieuwe fase in het COC-denken over homoseksualiteit waarin ethische en sociaal-politieke factoren zwaarder gaan wegen dan wetenschappelijke en juridische.

homophilie

Het meest opvallende voorbeeld van de herdefiniëringsrol die het COC heeft gespeeld, is de invoering van het woordje 'homofiel'. Het is door de COC-voorzitter Niek Engelschman en Vriendschap-redacteur Jaap van Leeuwen in 1949 ontworpen.

"Want om twee gewichtige redenen is het alleszins wenselijk om in het spraak- en schrijffgebruik de verbinding van 'homo' en 'seksualiteit' af te zweren. Ten eerste om de typisch Nederlandse en helaas ook kwetsbare gevoelswaarde van alle woorden die op seksualiteit betrekking hebben en ten tweede om signifiante redenen. Want de aanduiding homoseksualiteit accentueert té uitsluitend de seksuele kant van de geaardheid. Minder onjuist is het reeds te spreken van homo-erotiek, maar ook het begrip erotiek zal in Nederlandse verhoudingen een zware strijd om 'Lebensraum' te voeren hebben. En toch ligt de oplossing zo voor de hand. Het Griekse woord philein betekent immers liefhebben? Welnu, hoeveel woorden kennen in onze taal niet reeds de verbinding met -phiel of -philie. Denkt u maar eens aan: philologie, philanthrop, enz. Waarom zou men met minder recht de woorden 'homosexueel', en 'homosexualiteit' vervangen door 'homofiel' en 'homophilie'? Als we ons er aan gewennen om vanaf dit ogenblik uitsluitend te spreken van homofielen en homophilie dan schieten we in de grote weerstandschans een:

belangrijke bres, waardoor het moeizame werk van voorlichting en begripsverwerving een sneller opmars zal maken".

Aldus Niek Engelschman. (19) De term homophilie wordt inderdaad steeds meer overgenomen, (20) en maakt zelfs deel uit van de COC-naam na 1964: Nederlandse Vereniging van Homofielen.

De behoefte tot herdefiniëring van de eigen identiteit om daardoor weerstanden tegen homoseksualiteit te ontlopen komt ook op andere wijze tot uiting. In dezelfde tijd dat het begrip 'homofilie' gemaakt wordt, komt Jaap van Leeuwen met het onderscheid tussen de 'normale homoseksuelen' enerzijds en de 'geinvertierten' en 'paedofielen' anderzijds. De geinvertierten zijn de 'vrouwelijke' mannen (of de 'mannelijke' vrouwen) die later omschreven zullen worden als travestieten en transseksuelen. De afgrenzing van de 'paedofielen' zal in het COC na 1964 nog sterkere vormen gaan aannemen omdat men daarmee vooral niet vereenzelvigd wil worden. (21) En de 'normale homoseksuelen' vormen volgens Van Leeuwen de 'middenklasse': de categorie waar het COC het zo van moest hebben. (22)

Toch is het niet zo dat dit herdefiniëringsproces tot een meer geïsoleerde opstelling leidde dan die waarin homo's in die tijd noodgedwongen reeds in verkeerden. Er worden (door Niek Engelschman) parallellen gezien tussen de positie van homo's en die van joden en negers. (23) En Henri Methorst schrijft:

"Het is voornamelijk het innerlijk zelfvertrouwen wat ons dan ontbreekt, omdat we, door het 'speciale' van onze toestand, de werkelijkheid niet zien zoals ze is. De positie van de homoseksueel loopt hierin parallel aan die van het feminisme. En daaraan kunnen wij ons spiegelen. Een zekere mate van strijd is nodig, om zich vrijheid te verschaffen; ieder streven echter naar erkenning door de anderen betekent, dat we tol betalen aan de norm en traditie van die anderen en dat we zelf niet los zijn van hun waardebeoordeling". (24)

Hieruit blijkt het tweeledige in het COC-denken van die tijd: enerzijds streven naar een gelijkwaardige behandeling van de 'homofiele medemens', en anderzijds trachten zoveel mogelijk baas in eigen huis te blijven.

de homofiel in de samenleving

Hoewel vanaf het begin in de COC-doelstellingen de wens tot maatschappij-verandering aanwezig is geweest, was er "binnen onze rijen een ontstellend gebrek aan belangstelling voor de vragen van staat en maatschappij". (25) Centraal stond het streven naar "een rechtvaardige en humane beoordeling en behandeling van uraniërs, in wier lot de vereniging verbetering tracht te bereiken". (26) Zoals we gezien hebben was daarbij "de beoordeling van een op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd inzicht in het wezen van het uranisme" (27) daarbij van groot belang. Uit het verslag van het jaarcongres uit 1957 kunnen we lezen wat de functie van het Studiecentrum voor Specieële Sexuologie en de daaruit voortvloeiende gesprekken met wetenschappers was: het contact houden

"met de buitenwereld. (...) Dit Studiecentrum kan zeer belangrijk werk doen en is met grote sympathie bezig aan een bestudering van de homofilie. Deze mensen, waaronder verschillende hoogleraren en seksuologen van naam, vinden het echter een bezwaar om in rechtstreeks contact te staan met het C.O.C. en doen alles op eigen kosten om een gunstiger indruk te maken op de buitenwereld."

In dit haast kruiperige pogen in het gevele te komen bij een vijandige buitenwereld treedt in 1964 verandering op onder invloed van bredere maatschappelijke

veranderingen.

Het COC-hoofdbestuur omschrijft zijn beleid in de beschrijvingsbrief van het bijzonder congres van oktober 1963 als volgt.

"Het C.O.C. heeft zichzelf altijd gezien als een beweging met een duidelijk tweeledige functie: een functie naar binnen, voor de leden, en een functie naar buiten, gericht op de wereld, die onvermijdelijk gebrek aan begrip moet hebben voor een minderheid, die haar zelfs nauwelijks bekend is. (...) In niets zijn de oorspronkelijke doelstellingen veranderd. Maar de wereld is veranderd na 20 jaar. Er is een nieuwe generatie aan het woord gekomen met andere behoeften en denkbeelden. De homofiele minderheid in die wereld is al evenmin zichzelf gelijk gebleven en heeft als homofiel en als minderheid andere verlangens en eisen. (...) Wij streven, blijkens onze doelstellingen, naar een veranderde samenleving. Die verandering zal niet alleen dienen te bestaan in formele wijzigingen, als de opheffing van strafrechtelijke uitzonderingsbepalingen. Zij zal moeten zijn een verandering van mentaliteit en, daardoor, van gedrag jegens de medemens. (...) Ons streven is uiteindelijk gericht op een klimaat, waarin het de homofiel mogelijk zal zijn in vrijheid naar eigen geaardheid te leven. (...) Wij hebben in het verleden voor de homofiele meerderheid de homofilie aanvaardbaar trachten te maken, wij zullen hen nu de homofielen zelf moeten presenteren."

Hiermee zijn de eerste schuchtere stappen gezet op de weg die zal leiden naar een meer radicale koers en het afzweren van het als eufemistisch ervaren 'homophilie'.

balans

Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen de biologisch georiënteerde vooroorlogse homobeweging waarin het begrip 'homoseksualiteit' centraal stond, de op aanpassing gerichte naoorlogse homobeweging die het begrip 'homophilie' ontwierp, en de meer radicale homobeweging van de laatste jaren die aangeduid kan worden met 'gay'. (28) Men kan vervolgens een onderscheid maken naar segregatie-, assimilatie-, en integratietendenzen in de homobeweging. (29) Voorts valt een verschuiving waar te nemen van natuur- naar sociaal-wetenschappelijke benadering van homoseksualiteit. (30) Ook ontwikkelt er zich in de loop der tijden een eigen homo-identiteit los van eerder daarmee vereenzelfde identiteiten als pedofilie, transseksualiteit en travestie. (31) Bij al deze ontwikkelingen bevindt het COC van de jaren 1946-1964 zich in een tussenpositie. Het eufemistische 'homophilie' staat voor aanpassing nastrevende burgers, die in de loop van de jaren zestig zullen ervaren dat belangrijke delen van de maatschappij van die aanpassing niet gediend zijn. Zo ontstaat een monsterverbond tussen conservatieve delen van de samenleving en meer radicale delen van de homobeweging tegen het aanpassingsstreven der 'homofielen'. Ondertussen was datzelfde COC der 'homofielen' er wel in geslaagd het homoseksueel zelfvertrouwen zodanig op te vijzelen, en ontvankelijkheid voor het emancipatiestreven in de samenleving zodanig te vergroten dat de meer radicale stromingen uit de jaren zestig daarop voort konden bouwen. Met een variant op Hirschfeld zou men het 'tijdperk der homophilie' een 'Zwischenstufe der Emanzipation' kunnen noemen.

noten

1. R.A.P. Tielman, "Schorer en het NWHK (1911-1940)" in: *Homojaarboek I* (Amsterdam, 1981).
2. *COC-statuten*, 1952.
3. *COC-brochure 1963; Een welkom van het hoofdbestuur aan onze nieuwe leden*, 5.
4. *COC-folder 1947; Aan hen, die anders zijn dan de anderen*.
5. *COC-brochure 1958; Een woord van het hoofdbestuur aan de nieuwe leden*, 8-9.
6. *Open brief aan hen, die anders zijn dan de anderen*. Door een hunner, met een voorwoord van Felix Ortt (Den Haag, 1915).
7. J.A. Schorer, *Gelijkheid van recht, ook hier!* ('s-Gravenland, 1946).
8. *COC-folder 1947 en COC-brochure 1958*.
9. R.A.P. Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland. Studie van een emancipatiebeweging* (Meppel, Amsterdam, 1982) 80-1.
10. C. van Emde Boas, *De socio-genese van de vitale afkeer tegen de homosexualiteit* (Amsterdam, 1951).
11. Schorer, *Gelijkheid*, 11-2.
12. Tielman, *Homoseksualiteit*, 80-1.
13. M.Sleutjes, "Studiecentrum voor Specieële Sexuologie 1953-1958" in: *Homologie*, 3 en 4 (1980).
14. Tielman, *Homoseksualiteit*, 107-8.
15. K. Terpstra, *Open brief aan hen die anders zijn dan anderen* (Amsterdam, 1954) 5.
16. *Ibidem*, 23.
17. C. van Emde Boas e.a. *Homoseksualiteit* (Rotterdam, 1965). C.J.B.J. Trimbos, *Gehuwd en ongehuwd* (Amsterdam, 1961).
18. *Vriendschap*, (1964) 162-7.
19. *Vriendschap*, aug./sept. (1949) 14.
20. Terpstra, *Open brief*, 17.
21. Th. Sandfort, "Het COC en de pedofilie" in: *Homologie*, 1 (1980).
22. *Vriendschap*, april (1980).
23. *Levensrecht*, okt. (1949).
24. *Levensrecht*, mei (1947) 7.
25. *Levensrecht*, juli (1947) 5.
26. *Levensrecht*, okt. (1947) 18.
27. *Ibidem*.
28. T. Marotta, *The Politics of Homosexuality* (Boston, 1981).
29. Tielman, *Homoseksualiteit*.
30. G. Sanders, *Homosexualiteit, een overzicht van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar homosexualiteit in Amerika en West-Europa* (Zeist, 1974).
31. Sandfort, "Het COC".